

Memo

memonummer 20220601
datum 1 juni 2022
aan Gemeente Woerden
van P.J. Verhoeven
kopie M. Brienissen-
Sterkenburg
project Ruimtelijke plannen gemeente Woerden
projectnr. 0476112.100
betreft Cultuurhistorisch onderzoek Woerden - De Putkop

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor dit onderzoek

De gemeente Woerden is voornemens om met een nieuw bestemmingsplan een bedrijventerrein mogelijk te maken in Harmelen, aansluitend op het bestaande bedrijventerrein De Putkop. Met name MKB-bedrijven met 0-25 medewerkers en 1.000 – 5.000 m² kavelgrootte zullen zich in het gebied vestigen.

1.2 Een cultuurhistorisch onderzoek

Op grond van het Bro (art. 3.6.1.) geldt dat gemeenten verplicht zijn cultuurhistorische waarden mee te wegen bij het opstellen van bestemmingsplannen. In de toelichting van het bestemmingsplan moet beschreven worden hoe het bestemmingsplan met deze waarden omgaat. Op de plankaart kunnen eventuele cultuurhistorische waarden aangeduid worden met een dubbelbestemming en bijbehorende beschermende regels.

Doel en methode

Voorliggend onderzoek voorziet in de Bro-verplichting tot het meewegen van cultuurhistorische. Het onderzoek gaat in op de huidige cultuurhistorische waarden en de wijze waarop het planvoornemen zich tot deze waarden verhoudt.

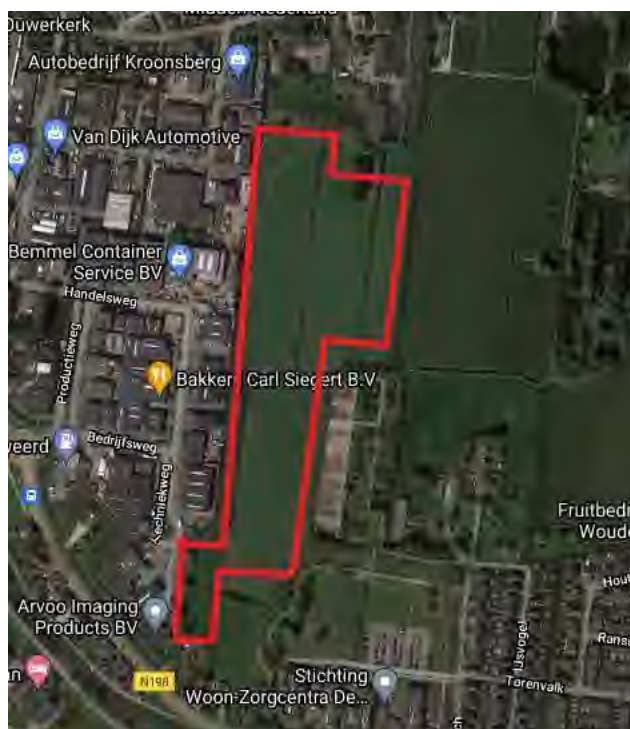
Binnen de effectbepaling en –beoordeling voor cultuurhistorie wordt onderscheid gemaakt in effecten op de volgende aspecten:

- Historisch geografische waarden (landschappelijke hoofdstructuur, landschappelijke structuren en elementen en historisch groen;
- Historisch stedenbouwkundige waarden (werelderfgoed, beschermd stads- en dorpsgezicht, rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en overige waarden);
- Aardkundige waarden.

De effectbepaling vindt kwalitatief/beschrijvend plaats op basis van expert judgement. Op de eerste plaats wordt de historische situatie en de cultuurhistorische beleidswaarden van het projectgebied geïnventariseerd. Aan de hand van het projectvoornemen binnen de projectgrenzen is bepaald of er waarden worden aangetast en zo ja op welke wijze (fysiek, beleving, samenhang). Tabel 1.1 vat het toetsingskader samen, in de volgende paragrafen wordt het project per aspect beoordeeld en voorzien van een effectscore. Het projectgebied ligt niet in een aardkundig waardevol gebied. Om die reden kunnen effecten op aardkundig waardevolle gebieden op voorhand uitgesloten worden.

Tabel 1.1: Toetsingskader cultuurhistorie

Cultuurhistorische aspecten	Kwaliteit	Methode	Criterium
Historische geografie - Historisch-landschappelijke hoofdstructuur - Historisch-landschappelijke structuren en elementen - Historisch groen	Fysieke kwaliteit	Kwalitatief	Fysieke aantasting van waarden
	Beleefde kwaliteit	Kwalitatief	Aantasting van de belevingswaarde
	Inhoudelijke kwaliteit	Kwalitatief	Aantasting van de samenhang
Historische (steden)bouwkunde - UNESCO-werelderfgoed - Beschermd stads en dorpsgezicht - Rijksmonumenten - Gemeentelijke monumenten	Fysieke kwaliteit	Kwalitatief	Fysieke aantasting van waarden
	Beleefde kwaliteit	Kwalitatief	Aantasting van de belevingswaarde
	Inhoudelijke kwaliteit	Kwalitatief	Aantasting van de samenhang en informatiewaarde
Aardkundige waarden	-	-	-

2 Beleidskader en juridisch kader

2.1 Rijksbeleid

2.1.1 Erfgoedwet

Per 1 juli 2016 is de Erfgoedwet in werking getreden. De Erfgoedwet vervangt meerdere wetten en regelingen, waaronder de Monumentenwet 1988. De wet- en regelgeving op rijksniveau rondom cultureel erfgoed is erin vastgelegd (voor o.a. de bescherming van rijksmonumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten blijft tot inwerkingtreding van de Omgevingswet de Monumentenwet 1988 vigeren). De Erfgoedwet is het belangrijkste sectorale instrument voor de bescherming van cultureel erfgoed. In de Erfgoedwet is geregeld hoe monumenten aangewezen kunnen worden als beschermd monument. De wet heeft betrekking op gebouwen en objecten, stads- en dorpsgezichten, archeologische waarden en op het uitvoeren van archeologisch onderzoek.

Monumenten moeten van belang zijn door hun schoonheid, de wetenschappelijke en/of hun cultuurhistorische betekenis. Een monument kan worden aangewezen als rijksmonument wanneer het aan bovenstaande voldoet en als het een nationale, unieke waarde heeft. Ook geeft de Erfgoedwet voorschriften voor het wijzigen, verstoren, afbreken of verplaatsen van een beschermd monument. Die voorschriften houden in dat er niets aan het monument mag worden veranderd zonder voorafgaande vergunning. Deze vergunning moet op voorhand worden aangevraagd bij het bevoegd gezag.

2.1.2 Besluit ruimtelijke ordening

Cultuurhistorische waarden dienen uitdrukkelijk te worden meegewogen bij het vaststellen van bestemmingsplannen. Dat betekent dat gemeenten een analyse moeten verrichten van de cultuurhistorische waarden in een bestemmingsplangebied en moeten aangeven welke conclusies ze daar aan verbinden en op welke wijze ze deze waarden borgen in het bestemmingsplan.

2.1.3 Nationale Omgevingsvisie (NOVI)

De NOVI is de integrale nationale beleidsvisie conform de Omgevingswet en hanteert dan ook dezelfde brede opvatting van het begrip fysieke leefomgeving: de natuurlijke omgeving met grote wateren en natuurlandschappen, agrarische cultuurlandschappen, de gebouwde omgeving met steden, dorpen, bedrijventerreinen, netwerken en infrastructuur voor het verkeer van personen, goederen, data, stoffen en energie, en het cultureel erfgoed. De ontwikkeling van de leefomgeving moet zo veel als mogelijk in balans zijn met bescherming van waarden als gezondheid, veiligheid, landschap, natuur, cultureel erfgoed, leefomgevingskwaliteit en milieukwaliteit. Om die reden is “het behouden en versterken van cultureel erfgoed en landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten van (inter)nationaal belang” tot nationaal belang benoemd. Ook het nationaal belang “het realiseren van een goede leefomgevingskwaliteit” benadrukt het erfgoedbelang.

De zorg voor het behoud van cultureel erfgoed en van werelderfgoed is het werkterrein van alle overheden. Daarbij gelden de verplichtingen die voortvloeien uit het verdrag van Granada, het verdrag van Valletta, het Europees landschapsverdrag en het Werelderfgoedverdrag. Het Rijk is verantwoordelijk voor een goed functionerend (wettelijk) systeem voor erfgoed en leefomgeving. De sturing vanuit het Rijk beperkt zich door de verantwoordelijkheid van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) tot behoud van cultureel erfgoed in de vorm van rijksmonumenten en werelderfgoed (middels eerder beschreven Erfgoedwet).

2.2 Provinciaal beleid

Cultureel erfgoed is een onderdeel van het cultuurbeleid van de Provincie Utrecht. De Provincie behoudt en ontwikkelt het erfgoed en maakt het toegankelijk voor publiek. De provincie ziet het Utrechts

erfgoed als belangrijk onderdeel van de Utrechtse identiteit en wil dit erfgoed behouden, benutten, ontsluiten, beleefbaar en toegankelijk maken.

Voor gebouwd erfgoed is het rijkskader het relevante juridische kader. De provincie heeft in haar verordening daarnaast regels opgenomen voor de bescherming van aardkundig waardevolle gebieden en voor historisch geografische waarden.

Historisch geografische waarden

Op grond van de Omgevingsverordening Utrecht zijn gemeenten verplicht om in bestemmingsplannen gelegen in de Cultuurhistorische Hoofdstructuur rekening te houden met de waarden van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur. In bredere zin verplicht te verordening tot het beschrijven van cultuurhistorische waarden en het meewegen van cultuurhistorische waarden (vergelijkbaar met de verplichting vanuit het Bro).

Als waarden van de Cultuurhistorische hoofdstructuur gelden (per thema), de volgende kernkwaliteiten. Die kernkwaliteiten zijn nader uitgewerkt in Bijlage 14 bij de verordening:

- a. de Historische buitenplaatszone, die bestaat uit de deelgebieden Stichtse Lustwarande, Langbroekerwetering, Vecht, Amersfoortseweg (Wegh der Weegen), Laagte van Pijnenburg, Valleilandgoederen, Amelisweerd, Kasteel de Haar, Landgoed Linschoten, Maarsbergse Flank en Prattenburg-Remmerstein;
- b. het Militair erfgoed, dat bestaat uit de deelgebieden Nieuwe Hollandse Waterlinie, Oude Hollandsche Waterlinie, Grebbelinie en Soesterberg en omgeving;
- c. het Agrarisch cultuurlandschap, dat bestaat uit de deelgebieden Lopikerwaard, Kockengen-Kamerik-Zegveld, Westbroek, Linschoten, Ronde Venen, Soester Eng, Cope-ontginningscomplex Hei- en Boeicop e.o. en Zouweboezem;
- d. de Historische infrastructuur, die bestaat uit de deelgebieden Route Impériale, Via Regia en Wegh der Weegen; en
- e. de Archeologisch waardevolle zone, die bestaat uit de deelgebieden Utrechtse Heuvelrug, Limes en Dorestad.

Het plangebied is niet in de gebieden a tot en met d gelegen. Gebied e wordt nader afgewogen in het archeologisch onderzoek. Nadere toetsing op grond van de provinciale verordening is daardoor niet aan de orde.

Landschappen

De provincie Utrecht heeft een zevental Landschappen aangewezen: Landschap Eemland, Landschap Gelderse Vallei, Landschap Groene Hart, Landschap Rivierengebied en Landschap Utrechtse Heuvelrug. Een bestemmingsplan dat betrekking heft op een gebied gelegen in zo'n landschap moet regels bevatten ter bescherming van de voorkomende kernkwaliteiten en geen bestemmingen of regels die nieuwe activiteiten toestaan die de kernkwaliteiten onevenredig aantasten.

De locatie valt binnen het Utrechts landschap "Groene Hart". Hier zijn openheid, het weidekarakter, de landschappelijke diversiteit en rust en stilte de wezenlijke kernkwaliteiten.

3 Historie

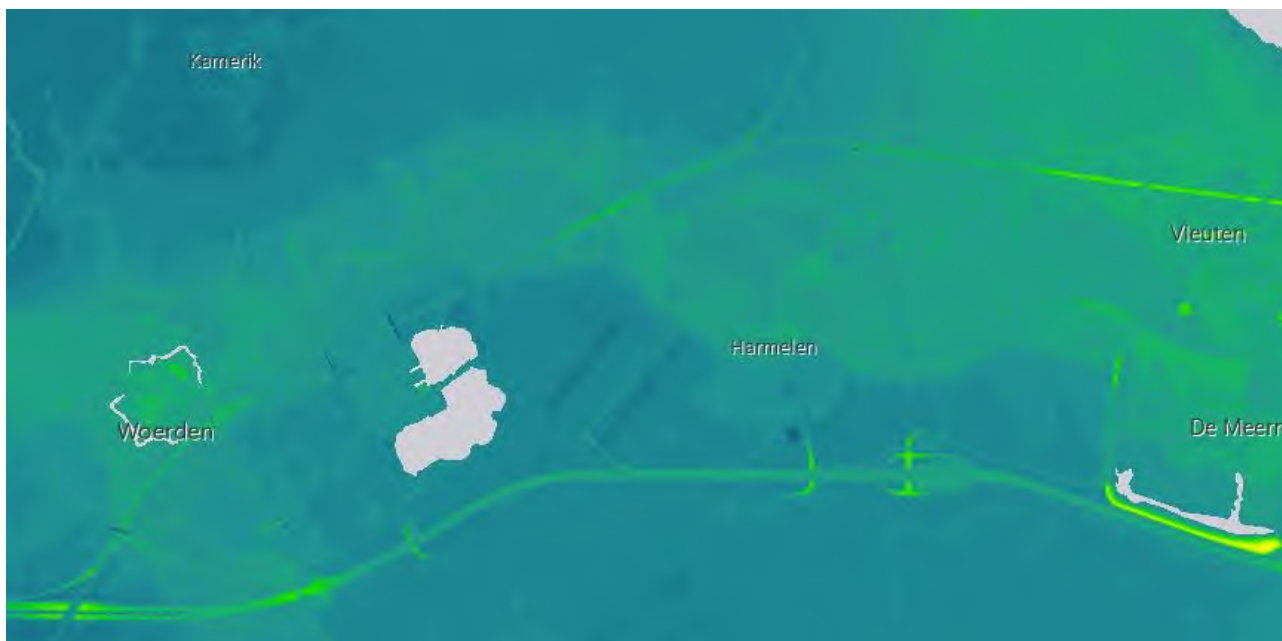
3.1 Historische ontwikkeling

Ligging op een stroomrug en agrarische geschiedenis

Het plangebied is gelegen op een stroomrug van een meander van de Oude Rijn. De opbouw van de oeverwallen van de Oude Rijn is ongeveer 6.000 jaar geleden begonnen, toen de Rijn in westelijke richting ging stromen. In de loop der tijd ging deze Rijntak zich ontwikkelen tot de belangrijkste van het rijsysteem. Dat is ook de reden dat de Romeinen in 49 na Christus besloten om deze hoofdtak tot noordgrens van hun rijk in te richten.

Deze ligging verklaart de wat atypische ontstaansgeschiedenis van het gebied. Gelegen op een vruchtbare stroomrug van de Rijn was er al in de vroege middeleeuwen, rond 1100 sprake van bewoning in het zuidelijk gebied (waaruit het dorp Harmelen ontstond). De oudste schriftelijke vermelding van Harmelen dateert van 1202. De onregelmatige percelering op de hogere gronden bij Harmelen duidt op een oorsprong in de Karolingische tijd (8ste- 9de eeuw). Geleidelijk begon men vanuit de oeverwallen en veenstroompjes het achterliggende veengebied te ontginnen.

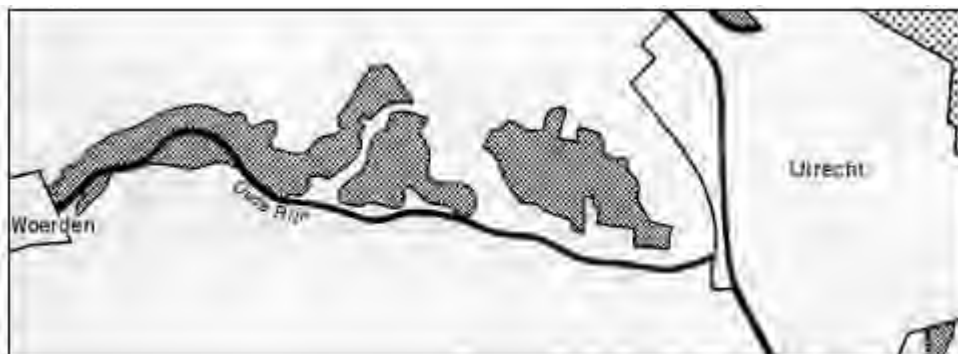
De bodem van het plangebied is een wat kleiig bodemtype waar geen veen binnen 80 centimeter gelegen is. Dat wijst op de vruchtbare aard van het gebied. In tegenstelling tot polders in de omgeving was het "Oude Landt" (het plangebied) geen cope-ontginning. Die waren onderdeel van de Grote Ontginning en voornamelijk op veenbodems gelegen. Het Oude Land is vermoedelijk (zoals de naam al doet vermoeden) ouder dan de cope-ontginningen. Het gebied was in gebruik als bouwland of boomgaard, terwijl de omliggende cope-ontginningen als grasland in gebruik waren.

Figuur 3.1: Uitsnede uit het Algemeen Hoogtebestand Nederland (AHN). Goed zichtbaar is de relatief hoge ligging in de zone waarop ook Woerden en Harmelen zijn gesticht

De eerste bewoners van Indijk (waar het Oude Land onderdeel van was) weinig moeite met het water. Overtollig water vloeiende via lozingssloten vanzelf naar de Rijn. Aan de noordkant schermde ze hun gebied af tegen drassig water uit het noorden. Deze moerasdijk werd later de Breudijk, van waaruit de meer noordelijk gelegen gelijknamige polder werd ontgonnen. Ook toen het land later begon in te klinken en lager kwam te liggen bleef Indijk voor het

grootste deel gespaard voor ernstige wateroverlast. Pas sinds de zeventiende eeuw, toen door het afgraven van klei voor de pan- en steenfabrieken in Woerden bepaalde stukken van Indijk lager kwamen te liggen, werd de polder wat meer gevoelig voor hoog water. Dat gold bijvoorbeeld voor het Vijverbosch, een bosgebied dat werd aangelegd toen de bodem door afgraving en inklinking niet meer voor landbouw geschikt bleek.

Figuur 3.2: Kleiwinning tussen Utrecht en Woerden voor de baksteen- en dakpannenindustrie (bron: Stichting voor Bodemkartering, 1970).

Als men op het veld klaar was met spitten werd de bovenlaag weer teruggestort. Doordat het land een stuk lager was komen te liggen was het vaak niet meer geschikt voor bouwland of boomgaard en werd het gebruikt als grasland. Door verlaging van de grondwaterstand in de 20e eeuw werden veel van deze laaggelegen percelen geschikt voor de teelt van groenten. In het huidige landschap zien we veel van deze gronden dan ook terug als kassen of als vollegrondstuinbouw. Hier en daar zijn ook nog brede sloten aanwezig, vletsloten, die werden gebruikt om de klei per boot af te voeren.

De sloten in het plangebied zijn, op basis van kaartmateriaal, vermoedelijk geen vletsloten. Het plangebied vertoont nog vrij goed het oorspronkelijke patroon van strokenverkaveling zoals dat gebruikelijk was bij de ontginning van het gebied. Vermoedelijk gaat het om de lozinssloten waarlangs het water afwaterde op de Oude Rijn.

Figuur 3.3: 't Hooghe Heymraedtschap vanden Lande van Woerden, 1690, uitsnede. In de meander van de Oude Rijn lag het gebied relatief hoog.

Figuur 3.4: 't Hoogen Heemraetschap van den Landen van Woerden, 1740. De 'Moerasdijk' staat hier al als "Brui Dijk" aangegeven

Figuur 3.5: Uitsnede uit de kaart van de provincie Utrecht uit 1850, kaart van Johannes Marinus Huart. Goed zichtbaar is dat het gebied, als enige in de omgeving, van kleur is verschoten. Door afgraving en inklinking was het gebied nog maar matig geschikt voor landbouw, waarna het gebied met bos beplant werd.

Figuur 3.6: Topografische kaart uit omstreeks 1900. Door verbeterd waterhuishouding verkleurde het gebied andermaal, waarbij opnieuw gebieden in gebruik werden genomen als bouwland. De lager gelegen gebieden (o.a. Vijverbos) blijft een nat gebied en daarmee een belangrijk cultuurrelict. De percelering in het gebied, met verticale afwateringssloten, is goed zichtbaar. De sloten en het landgebruik op de planlocatie zijn sindsdien weinig veranderd. Ook op basis van de kadastr

Figuur 3.7: De kadastrale minuut uit 1815 toont het grondgebruik en de percelering het beste. De kleiwinnig vindt voornamelijk op de locatie Vijverbos plaats. DE bredere sloten zijn de zogenaamde vletsloten. De smallere sloten, zoals in het plangebied, zijn de ruimschoots eerder aangelegde ontwateringssloten die mogelijk teruggaan tot de periode van ontginning in de periode 1000 – 1200.

Moderne ontwikkelingen

De polder Oudeland en Indijk was een interessant gebied voor verstedelijking. Het buurtschap Putkop en het gelijknamige bedrijventerrein is in de 20^e eeuw goeddeels ontwikkeld op de oude stroomrugontginning direct ten westen van het plangebied. Aan noord- en zuidzijde van het plangebied is langs de op zichzelf historisch waardevolle linten verregaand verdicht, waardoor het zicht vanuit die dijken op de ontginningen zeer beperkt is geraakt.

Het plangebied is onderdeel van de ruilverkaveling Kockengen – Harmelen uit de periode 1959 – 1969. Hierbij is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van het bestaande slotenstelsel, zodat uiterlijk geen verandering in het verkavelingspatroon is aangebracht. In de loop der tijd zijn enkele percelen wel in schaal vergroot en samengevoegd, hetgeen

4 Waardering

4.1 Historisch geografische waarden

De waarde van het plangebied is voornamelijk gelegen in de historische geografische waarde van het gebied. Het gebied is onderdeel van de eerste ontginningen op de stroomrug van de Oude Rijn en is sindsdien opvallend genoeg bespaard gebleven van kleiwinning (19^e eeuw), ruilverkaveling met negatieve effecten (20^e eeuw) en verregaande verstedelijking in de regio (20^e en 21^e eeuw). Dat levert een landbouwstrook op die wat lastig vindbaar is en zelfs enigszins 'verloren' in het landschap ligt. Vanaf de Breudijk kan de indruk gewekt worden dat het om een cope-ontginning zoals aan de noordzijde, zeker gezien de lintbebouwing langs die dijk. De ontginning is zelfs ouder, maar wordt minder waardevol geacht dan de cope-ontginningen in het veenweidegebied.

Het slotenpatroon is in elk geval sinds 1800 weinig veranderd. De noordelijke percelen zijn ietwat in schaal vergroot, maar het slotenpatroon is nog duidelijk en goed herkenbaar. De zuidelijke percelen hebben in dat kader minder herkenbaarheid. Wel zijn er enkele sloten gedempt en de percelen in omvang vergroot. Dat vermindert de historische herkenbaarheid. De historische waarde van het gebied sterk verslechterd door recente ontwikkelingen. De uitbreidingen van bedrijventerrein De Putkop drukken een negatief stempel. De restanten van de historische stroomrugontginning zijn nog goed herkenbaar, maar vergen wel enige moeite. De sloten zijn al oud en grijpen mogelijk terug op middeleeuwse structuren, maar er zijn er ook meerdere gedempt en percelen zijn samengevoegd. Daardoor is nauwelijks écht sprake van een historisch landschap met veel waarde. Ten slotte heeft de bebouwing aan noordelijke en zuidelijke kant een belemmerend effect voor de beleefbaarheid van het gebied.

Niettemin neemt het gebied in historisch geografisch een interessante positie in in de regio. Waar omliggende gebieden vrijwel uitsluitend laaggelegen veenweidegebieden zijn, heeft het plangebied een andere geschiedenis. Sporen van vroegere bewoning zijn gevonden en ook de Romeinen vonden het gebied interessant als begrenzing van hun Rijk. Dat komt direct voort uit de hogere ligging.

Figuur 4.1: Luchtfoto van de huidige situatie. Het bedrijventerrein is dominant aanwezig. Subtiel restanten van het historisch landschap liggen "ingeklemd".

4.2 Aardkundige waarden

De aardkundige waarde van het gebied wordt niet beschermd. Dat betekent niet dat die waarde er niet is. De hoogteligging ten opzichte van het omliggende land vertelt het verhaal van het ontstaan van de Rijn. Dat is zonder meer een aardkundige waarde.

4.3 Historisch stedenbouwkundige waarden

Op de locatie zijn geen rijksmonumenten, geen gemeentelijke monumenten en geen MIP-objecten aanwezig. Even ten noorden van de locatie, aan de Breudijk 22, ligt een rijksmonument. Het betreft een gepleisterde boerderij uit de 17^e of de vroeg 18^e eeuw (rijksmonument 20.811). Er zijn geen andere objecten opgenomen in de Cultuurhistorische Atlas van de provincie Utrecht en op de cultuurhistorische inventarisatiekaart van de gemeente Woerden.

Op de kadastrale minuut 1811-1832 (minuutplan Harmelen, sectie B, blad 02) is de locatie onbebouwd. De polder wordt gekenmerkt door brede watergangen (vletsloten) en waterplassen, die verband houden met de kleiwinning in het gebied. Er worden op de locatie geen ondergrondse bouwhistorische waarden verwacht.

5 Planeffect en juridische toets

5.1 Planeffect

In het stedenbouwkundig plan wordt, in lijn met de kavelrichting, een voorstel voor bebouwing neergelegd (zie figuur 5.1). Op zichzelf is het planvoornemen goed verenigbaar met het erfgoedbelang. De erfgoedwaarde van het gebied is, zeker de afgelopen 100 jaar, sterk verslechterd.

Dat betekent niet dat het landschap geen kansen biedt. De vormtaal van het historisch landschap kan alsnog prima gebruikt worden voor de opzet van een nieuw bedrijventerrein. Met de oriëntatie van de bebouwing is al rekening gehouden met het historisch landschap. Dat is zonder meer een positief uitgangspunt (en een significante verbetering ten opzichte van het eerder aangelegde bedrijventerrein ten westen van het plangebied). De bebouwing lijkt gesitueerd op de bestaande kavels. Het historische slotenpatroon (het oudste cultuurelement van het plangebied) lijkt echter verloren te gaan. Voornamelijk de meest oostelijk gelegen bebouwing trekt zich weinig aan van dit slotenpatroon. Dit is vanuit erfgoedperspectief een gemiste kans.

Op de aardkundige en historisch stedenbouwkundige waarden van elementen in de omgeving heeft het plan geen negatieve effecten.

5.2 Juridische toets

Het plangebied vertegenwoordigt een beperkte cultuurhistorische waarde. Dat komt voornamelijk voort uit reeds gedane aantastingen in de direct omgeving en in het plangebied zelf. Het bestemmingsplan maakt, strikt inhoudelijk, geen activiteiten mogelijk die de cultuurhistorische waarde schaden. Dit komt voort uit het feit dat de cultuurhistorische waarde reeds verstoord is. Met de stedenbouwkundige opzet dient wel nader uitgewerkt te worden dat de vormtaal van het historische landschap een rol gaat spelen bij de vormgeving van het landschap. Meest nadrukkelijk dienen de afwateringssloten daar een rol bij te spelen.

Gegeven deze effecten, wordt alsnog in voldoende mate invulling gegeven aan artikel 3.1.6., lid 5 sub a van het Bro (een beschrijving van de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden rekening is gehouden). Het aspect erfgoed staat de uitvoering van het bestemmingsplan niet in de weg. Wel kunnen er in een stedenbouwkundige uitwerking keuzes gemaakt worden die het erfgoedbelang dienen, meest voornamelijk door gebruik te maken van de historische afwateringsslotenstructuur.

De locatie valt binnen het Utrechts landschap “Groene Hart”. Hier zijn openheid, het weidekarakter, de landschappelijke diversiteit en rust en stilte de wezenlijke kernkwaliteiten. Op de locatie te Harmelen komen deze kwaliteiten redelijk tot uiting. Het plangebied kent de typerende kavelstructuur met langgerekte percelen. Enkele van deze kavels zijn reeds afgebroken door het bestaande bedrijventerrein. Het bedrijventerrein en de rommelige kavels aan zowel noord- als zuidzijde maken dat het agrarisch cultuurlandschap hier ingesloten ligt door moderne ontwikkelingen. Dat maakt de locatie landschappelijk wat minder interessant. De kernkwaliteiten van het Groene Hart komen daardoor wat minder goed tot uiting. Fysiek gezien heeft het gebied de kenmerken van een typerende

stroomrugontginning: langgerekte kavels met door watergangen gescheiden percelen, maar de invloed van moderne ontwikkelingen is groot. Op basis daarvan kan geconcludeerd worden dat er, mits rekening gehouden wordt met de aanbevelingen uit dit rapport, geen onevenredige aantasting van landschappelijke waarden als bedoeld in de Omgevingsverordening, plaatsvindt.